

VNITŘNÍ REORGANIZACE MINISTERSTVA PRŮMYSLU – NÁSTROJ POLITICKÉHO SOUPEŘENÍ O MOCENSKÉ POZICE V LETECH 1945–1948¹

DRAHOMÍR JANČÍK

Politický systém Národní fronty zrozený na jaře roku 1945 na moskevských jednáních obou center československého zahraničního odboje, londýnského a moskevského, měl být garantem spolupráce redukovaného počtu politických stran. V něm zakotvený princip jednomyslnosti sice formálně vylučoval majorizaci některé z nich, nikterak však nevyklučoval změny v rozložení jejich mocenských pozic v politických, správních i hospodářských institucích státu. Standardně k nim mělo docházet v důsledku výsledků svobodných voleb, nicméně mezi stranami Národní fronty, komunistickou, sociálně demokratickou, národně socialistickou a lidovou, byla přítomna nejen přirozená konkurence, nýbrž i vzájemná řevnivost, soupeření o obsazování jednotlivých postů s cílem zmnožit svůj vliv či dokonce získat převahu, a to metodami, zejména u komunistické strany, více než nestandardními. Vládla mezi nimi vzájemná nedůvěra a ve vztahu ke straně komunistické nikoli neopodstatněné podezírání.

V Moskvě byla ujednána sestava první československé vlády Národní fronty i program, který byl počátkem dubna 1945 oficiálně přijat na jejím prvním zasedání na osvobozeném již československém území v Košicích. Podle předem dohodnutého klíče byla obsazena ministerská křesla – komunistická strana jich získala nejvíce vzhledem k tomu, že slovenští komunisté vystupovali jako samostatný politický subjekt (komunisté z českých zemí zasedli do křesel ministerstev vnitra, informací a dále školství a osvěty; slovenským komunistům přidalo vedle ministerstva zemědělství ministerstvo ochrany práce a sociální péče). Ostatním politickým stranám včetně sociálně demokratické, která ovšem obsadila také post ministerského předsedy, se dostalo po dvou ministerských křeslech. Politická příslušnost šéfa toho kterého ministerstva se promítala do obsazování zejména vedoucích pozic v jeho organizační struktuře, tedy v sekretariátu ministra, prezídiu a jednotlivých odborech. Personální politika ministra vyslaného určitou politickou stranou byla bedlivě sledována ostatními stranami Národní fronty, neboť i ony si přály mít jistý vliv na chod daného resortu (či alespoň zdroj informací o něm).

---

¹ Tato studie vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P 12 Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram České země jako otevřený prostor světoznámé historické zkušenosti v Evropě. Od počátku 18. do 21. století.

Nejagilněji v tomto směru, ba přímo agresivně, si počínala komunistická strana. Na sociální demokracii nahlížela jako na svého tradičního konkurenta, nebylo jí zcela vhod, že právě ona obsadila ministerstvo průmyslu a ministerstvo výživy, tedy z hospodářského hlediska klíčové resorty. Ve vládním programu se totiž uvádělo, byť formulací dosti mlhavou, že průmyslové podniky, energetické a přírodní zdroje budou postaveny „pod všeobecné státní vedení“.² Kompetentní pro realizaci této teze bylo právě ministerstvo průmyslu a komunistická strana rozhodně nemínila nechat v něm sociálním demokratům „volnou ruku“. Systematicky z něj, stejně jako z jiných ministerstev a dalších institucí, získávala informace, v prvé řadě prostřednictvím v nich působících svých stranických skupin, ale i cestami jinými, prostřednictvím „důvěrníků“ či „sympatizantů“ rekrutujících se zpravidla z osob, které se tak zajišťovaly pro případ změny. Zjišťovala všemožné údaje, od data narození přes vzdělání, kariéru, charakterové vlastnosti, rodinný život, politické názory a postoje, napojení na jiné osoby či skupiny, občanské prohrěšky až po osobní slabosti. Tak např. v polovině roku 1947 si sociálně demokratický ministr průmyslu Bohumil Laušman stěžoval svému příteli, zástupci generálního tajemníka sociální demokracie Vojtovi Erbanovi, že komunisté, na rozdíl od sociálních demokratů, jsou v jednáních, „kde jde o pozice a vliv strany“, vždy všestranně informováni.³ Mimochodem, přátelství s Erbanem bylo poněkud jednostranné, neboť právě on byl jedním z těch, kdo komunistickým funkcionářům přinášel informace z prostředí sociální demokracie.⁴

Organizace ministerstva průmyslu v prvním poválečném roce a politické strany

Svou roli „organizátora průmyslu“ vzal Bohumil Laušman se vši vážností. Věřil v „hospodářskou demokracii“, z níž se zrodí „demokracie sociální“, byl přesvědčen, že nastal historický okamžik odklonu od ideálu liberálního hospodářství směrem k hospodářství řízenému a plánovanému. S plným nasazením se proto ujal příprav znárodnění klíčového průmyslu.⁵ Nepochyboval o tom, že centrem řízení průmyslu a jeho plánování má být právě jeho ministerstvo, které mělo mít přímou vazbu na výrobní sféru. V polovině července 1945 uvedl proto v život nové organizační schéma ministerstva průmyslu, které svými odbory v podstatě kopírovalo hospodářské skupiny reorganizovaného Ústředního svazu československého průmyslu.⁶

² Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, [Praha 1945], s. 22.

³ Horák, Pavel: Bohumil Laušman. Politický životopis. Riskantní hry sociálně demokratického lídra. Praha 2012, s. 214.

⁴ Tamtéž, s. 215–216. Za války byl V. Erban zpravodajským důstojníkem československé armády v Sovětském svazu a zdá se, že již tehdy spolupracoval se sovětskými tajnými službami. Tamtéž, s. 184.

⁵ Blíže viz Jančík, Drahomír: Zásady a průběh znárodnování v roce 1945 (a podíl národohospodářských elit sociální demokracie). In: Dusivé objekty. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů, edd. Hynek Fajmon – Stanislav Balík – Kateřina Hloušková. Brno 2008, s.73–74.

⁶ Národní archiv (NA), fond Ministerstvo průmyslu 1945–50 (MPrům.), kart. 662, Organizační plán (rozvrh agendy) ministerstva průmyslu platný od 15. července 1945. Po osvobození v roce 1945 došlo k mírným úpravám v sestavě hospodářských skupin Ústředního svazu československého průmyslu – ta byla následující: hospodářská skupina I. – báňského průmyslu; II. – cukrovarnického průmyslu; III. – lihovarnického průmyslu; IV./V. – pivovarského a sladařského průmyslu; VI. – mlynářského průmyslu; VII. – potravinářského průmyslu; VIII. – výroby železa; IX. – průmyslu železa a kovů; X. – elektráren; XI. – průmyslu pil; XII. – dřevozpracujícího průmyslu; XIII. – průmyslu papíru; XIV. – chemického průmyslu; XV. – kamene, zemin a keramického průmyslu; XVI. – stavebního průmyslu; XVII. – sklářského průmyslu; XVIII. – textilního průmyslu; XIX. – oděvního průmyslu; XX. – kožedělného průmyslu; XXI. – tisku; XXII. – plynáren a vodáren. NA Praha, fond KSČ-ÚV 1945–89, Praha – generální sekretariát (dále jen KSČ-GS), sv. 85, a.j. 634, Ústřední svaz československého průmyslu v roce 1945, s. 115–117.

Rozložení politického vlivu a typy ministerských úředníků na ministerstvu průmyslu (stav k 18. 9. 1945 podle hlášení závodní organizace KSČ)		
Přednosta sekretariátu ministra	soc. dem. (R; O; T; P)	
Úřední tajemník ministra	soc. dem.	
Spojka s Ústřední radou odborů	KSČ	
Slovenské oddělení	KSS	
Přednosta prezidia	soc. dem.	
Ministerská účtárna		
Hospodářská správa		
Správa pomocných úřadů		
Odbor	přednosta	zástupce
I. Koordinační	[nár. soc.] (R, O, P)	? (N)
II. Pro národní správu podniků	soc. dem.	soc. dem. (P)
III. Pro plánování a rekonstrukci	bezpartijní (Ř)	(ze Slovenska)
IV. Studijní	soc. dem. (R, O, P)	nebyl jmenován
V. Průmysl hornický	bezpartijní	nebyl jmenován
VI. Hutnictví a výroba kovů	bezpartijní (F)	? (O)
VII. Průmysl kovodělný a strojírenský	[soc. dem.] (Ř, P)	? (P)
VIII. Zbrojní	KSČ	nebyl jmenován
IX. Chemický	soc. dem. (R, O)	?
X. Energetický	bezpartijní (O, V, F)	?
XI. Pily, průmysl dřevodělný a sirkárenský	[nár. soc.] (R, O, I, P)	?
XII. Průmysl papírenský	nár. soc. (I)	KSČ
XIII. Průmysl sklářský a keramický včetně porcelánu	[nár. soc.]	nebyl jmenován
XIV. Průmysl textilní a oděvnický	[soc. dem.] (R)	?
XV. Průmysl kožařský	bezpartijní (O)	?
XVI. Tiskárny a průmysl litografický	KSČ (R, O)	soc. dem.
XVII. Výroba stavebních hmot a stavební průmysl	soc. dem. (O, F)	?
XVIII. Výroba umělých hmot a průmysl gumárenský	[nár. soc.] (O, V)	? (R, O)
XIX. Řemesla, domácí výroba a výroba družstev	bezpartijní	?
XX. Zestátněný průmysl a kontrola národních správ	soc. dem. (R, O)	KSČ

Vysvětlivky: R – v ústředního úřadu před 15. 3. 1939; O – v ústředního úřadu po 15. 3. 1939; V – významněn za okupace; I – ilegální činnost za okupace; T – totální nasazení; N – úředníkem ministerstva průmyslu od osvobození; Ř – dříve ředitel podniku; F – majitel firmy; P – pravicově orientovaný; ? – politická příslušnost nejištěna; [] – politická příslušnost zjištěna v pozdějších materiálech.

Pramen: NA Praha, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 6, Závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu 18. 9. 1945 Ústřednímu sekretariátu KSČ.

Pozice komunistické strany na ministerstvu průmyslu byly velmi slabé. Od květnových dnů roku 1945 se totiž přednostně zaměřila na obsazování pozic v jednotlivých hospo-

dářských skupinách Ústředního svazu československého průmyslu. Předpokládala, že tím v průmyslovém sektoru vyváží vliv sociální demokracie, které vzhledem k předchozím ujednáním náleželo ministerstvo průmyslu. V něm se sice závodní organizace komunistické strany utvořila již 15. června 1945, sociálnědemokratická vznikla až počátkem října, nicméně její vliv na chod ministerstva, natož na obsazování vedoucích míst, byl prakticky nulový.⁷

Jen ve dvou jeho odborech z dvaceti byl přednostou jmenován komunista. V odboru zbrojním to byl ing. Svatopluk Rada⁸, v odboru tiskáren pak Dr. Ing. Jan Schrank. Z ostatních přednostů odborů mohla komunistická strana počítat ještě s podporou přednosty odboru řemesla, domácká výroba a výrobní družstva JUDr. Josefem Táborským, který, jak hlásila závodní organizace komunistické strany na ministerstvu průmyslu ústřednímu výboru, stojí „pod vlivem našich soudruhů“.⁹ Obdobně jako u přednostů odborů tomu bylo i u jejich zástupců, mezi nimi byli jen dva komunisté (v odboru papír a v odboru zestátněný průmysl a kontrola národních správ).¹⁰

Ministerstvo průmyslu představovalo v této době administrativní kolos, mělo kolem 1250 zaměstnanců, v polovině listopadu měla v něm založená závodní organizace sociální demokracie již na tři sta členů a jejich počet dále rostl. „Zřejmě se zde projevuje vlastnost všech státních úředníků přiklánět se na tu stranu, ze které lze něco těžít“, konstatovalo se ve zprávě komunistické závodní organizace, která měla v téže době jen 51 členů (k nim lze přiřadit ještě 21 zaměstnanců ministerstva s legitimací komunistické strany, kteří ale byli registrováni v organizacích mimo ministerstvo).¹¹ Ve snaze být partnerem sociální demokracie a zajistit si přístup k stěžejním informacím o činnosti ministerstva komunistická závodní organizace usilovala o ustavení koordinačního výboru se sociálnědemokratickou závodní organizací. Můžeme předpokládat, že V. Erban se pokusil získat souhlas jejího vedení se zřízením takového společného výboru, ale bezúspěšně.¹²

Laušmanova pozice v ministerstvu průmyslu nebyla nikterak jednoduchá. Byl obklopen ministerskou byrokracií, z nemalé části ještě z doby předválečné, silně konzervativně laděné. Někteří vysocí úředníci si udrželi ministerské posty i za okupace a v poválečné době byli mezi nimi jedinci, jimž dokonce mohla být vytykána protektorátní minulost. Ministr Laušman se dost dobře nemohl bez nich obejít. Tato byrokracie byla totiž profesionálně zdatná a jiných stejně kvalifikovaných sil bylo pomálu. I sama komunistická strana v této době preferovala odbornost a tlak na přebazování vedoucích pozic na ministerstvu začala vyvíjet teprve od okamžiku, kdy na tu kterou řídicí pozici získala kompetentního a kvalifikovaného odborníka.¹³ Při svých rozhodováních Laušman musel brát v potaz i situaci ve vlastní straně, v níž se stále zřetelněji rýsovala dělicí čára mezi levicí a pravicí. Laušman sám zastával „středovou“ pozici, byť sám se velmi radikálně zasazoval za znárodnění klíčového průmyslu, dokonce i závodní organizace

⁷ NA, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 7, Závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu 18. 11. 1945 R. Slánskému.

⁸ Ing. S. Rada byl počátkem roku 1946 jmenován vládním zmocněncem ve čtyřčlenné smíšené československo-sovětské komisi pro řízení národního podniku Jáchymovské doly, Jáchymov. V dubnu 1952 se zastřílil.

⁹ NA, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 6, Závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu 18. 9. 1945 Ústřednímu sekretariátu KSČ.

¹⁰ Tamtéž, fol. 2, Závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu 18. 9. 1945 Ústřednímu sekretariátu KSČ v Praze. Na pozicích od přednosty k vedoucímu oddělení mělo být listopadu 1945 9 komunistů.; Beinhauerová, Anna – Sommer, Karel: Mocenské pozice ve znárodněném průmyslu. In: Stránkami soudobých dějin: sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana, ed. Karel Jech. Praha 1993, s. 63.

¹¹ Tamtéž, fol. 8, Závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu 18. 11. 1945 R. Slánskému.

¹² Tamtéž, fol. 7.

¹³ Tamtéž, fol. 41, Přípis Závodní organizace KSČ ze 7. 1. 1946 R. Slánskému.

komunistické strany mu přiznávala zásluhu na tom, že „...návrh [znárodnovacích] dekrety byl vůbec vypracován“.¹⁴ Mezi vysokými úředníky svého ministerstva měl ale nemálo spolustraníků, kteří náleželi k pravicovému křídlu sociálně demokratické strany. Právě ty pokládala komunistická strany za nejnebezpečnější protivníky stojící jim v cestě k ovládnutí průmyslu.

Spory o střední článek řízení průmyslu před podpisem znárodnovacích dekretů

V době přípravných prací na osnově dekretu prezidenta republiky o znárodnění dolů a podniků energetického, zbrojního a klíčového průmyslu nehodlalo vedení komunistické strany zasahovat do personálního obsazení ministerstva průmyslu, byť v něm ustavená závodní organizace komunistické strany je k tomu vyzývala.¹⁵ Vedení komunistické strany ale nereagovalo, rozhodně si nepřálo přiznání v sociální demokracii podezření, že usiluje o posílení svých pozic na ministerstvu. Při projednávání osnovy dekretu o znárodnění ve vládě byl totiž pro komunistickou stranu významnější společný postup se sociální demokracií, jmenovitě s Laušmanem. Obě strany měly mimo jiné zájem na takové jeho úpravě, která by odebrala národně socialistické i lidové straně možnost přímých zásahů do řízení znárodněných podniků. V prvním návrhu osnovy dekretu o znárodnění se totiž zemským národním výborům přiznávalo právo navrhnout jednu třetinu členů poradních sborů předpokládaných celostátních ústředních orgánů nadřazených znárodněným podnikům, tedy budoucím národním podnikům.¹⁶ Právě přes zemské národní výbory obsazované podle politického klíče se národní socialisté i lidovci domáhali parity i v průmyslové sféře, např. při ustavování národních správ, zejména na Moravě.¹⁷

Když se otázka řízení znárodněných podniků dostala 6. října 1945 na pořad jednání vlády, vyvolala poměrně rozsáhlou diskusi, neboť osnova dekretu o znárodnění přiznávala ministru průmyslu rozsáhlé pravomoci. Měl mít právo zřizovat „k jednotnému vedení“ národních podniků celostátní ústřední orgány a jmenovat i odvolávat členy jejich poradních sborů.¹⁸ Ministři za lidovou i národně socialistickou stranu v tom pravem spatřovali snahu o oslabení pozic jejich stran ve strukturách řídicích průmysl. Lidovecký ministr zdravotnictví Adolf Procházka proto navrhl, aby uvedené kompetence ministra průmyslu byly zúženy. Ministr měl podle něj jen navrhnout zřízení ústředních orgánů i členy jejich poradních sborů, ale ustavovala je měla až vláda. Národně socialistický ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka zase požadoval „...okamžité vytvoření tzv. střešní organizace“ znárodněného průmyslu, aby si v ní jeho strana, ale i strana lidová, zajistily pozice.¹⁹

O čtyři dny později na zasedání vlády Ripka již rozváděl svou představu o pojmu „celostátní ústřední orgány“ a dostalo se mu podpory ze strany lidoveckého ministra pošt Františka Hály. Gottwald v roli náměstka ministerského předsedy celou diskusi o tomto problému označil za „předčasnou“, komunistický ministr vnitra Václav Nosek doporučoval, „...aby se správa národních podniků nevázala příliš na orgán územní samosprávy...“,

¹⁴ Tamtéž, fol. 8, Závodní organizace KSČ na ministerstvu průmyslu 18. 11. 1945 R. Slánskému.

¹⁵ Tamtéž, fol. 1, Zpráva F. Židka a J. Košického (za závodní organizaci KSČ na ministerstvu průmyslu) ze 7. 8. 1945 R. Slánskému.

¹⁶ § 20 osnovy Dekretu prezidenta republiky o znárodnění dolů a podniků energetického, zbrojního a klíčového průmyslu z 25. 8. 1945. Jech, Karel – Kaplan, Karel: Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty II, Brno 1995, s. 508.

¹⁷ Jech, K. – Kaplan, K.: c.d., s. 605.

¹⁸ Tamtéž, s. 508.

¹⁹ Tamtéž, s. 604–605 (ze zápisu schůze vlády ze dne 6. 10. 1945).

ministr průmyslu Laušman se uchýlil k osvědčené taktice, jak smést nepohodlnou otázku ze stolu, a doporučoval „jmenovat komitét technických [jinak řečeno nepolitických, DJ] odborníků”, který by připravil podklady pro obsazení vedoucích funkcí celostátních ústředních orgánů.²⁰ Oba, Gottwald i Laušman, společně odráželi snahy lidovců a národních socialistů otevřít projednávání konkrétní podoby těchto orgánů a tím i jejich složení. I mezi nimi ale jiskřilo. Laušman zastával názor, že členy představenstva jmenuje ministr průmyslu. Gottwald okamžitě reagoval protinávrhem, „...aby členy představenstva a ústředního ředitelství schvalovala vláda na návrh ministra průmyslu“.²¹ Spojovalo-li komunistickou a sociálně demokratickou stranu odmítání návrhů na řízení a organizaci národních podniků vznášených lidovou a národně socialistickou stranou, nezbyvalo jim nic jiného, než se sejít a hledat vzájemně přijatelný kompromis.

K takové schůzce či schůzkám došlo někdy mezi 10. a 16. říjnem. Za sociální demokracii se jí účastnili Vojta Erban a člen jejího národohospodářského štábu, levicově orientovaný mladý ekonom JUDr. Otakar Mrázek, tehdy předseda národohospodářské komise Ústřední rady odborů.²² Za komunistickou stranu s nimi jednali generální tajemník Ústředního svazu československého průmyslu ing. Milan Reiman²³ a tajemník Národohospodářské komise ústředního výboru komunistické strany Ludvík Frejka.²⁴ Společně se shodli na tom, že jednotlivá průmyslová odvětví budou řízena novými institucemi, a to národními svazy průmyslu, přičemž pro všechny průmyslové podniky, tedy znárodněné i neznárodněné, bude platit povinné členství.²⁵ To již ostatně existovalo od roku 1939, kdy bylo zavedeno německými okupačními orgány.²⁶ V otázce řízení národních svazů průmyslu se však obě strany diametrálně rozcházelely.

Erban s Mrázkem, jistě po konzultaci s ministrem Laušmanem, přednesli stanovisko sociální demokracie, podle něž jednotlivé národní správy průmyslu měly být řízeny přímo ministerstvu prostřednictvím příslušných výrobních odborů.²⁷ Ustavení Národního ústředí průmyslu, které navrhovala komunistická strana, by se tak stalo zbytečným, zbytečným by se stal i Ústřední svaz československého průmyslu, v němž si komunistická strana vybuďovala silné pozice.

Oficiální argumentace komunistické strany pro zachování Ústředního svazu československého průmyslu (Národního ústředí průmyslu) spočívala v tezi, že ministerstvo průmyslu po znárodnění průmyslových podniků potřebuje „odbyrokratizovaný výkonný orgán“, který prý bude možno odstranit později, „...až budou dány předpoklady hospodářské (úplné znárodnění) a osobní (výchova nových kádrů)“.²⁸ Dále v Národním ústředí průmyslu prý bude znárodněný sektor vždy schopen vyvážit vliv těch národních svazů

²⁰ Tamtéž, s. 614–615 (ze zápisu schůzce vlády ze dne 10. 10. 1945).

²¹ Tamtéž, s. 616.

²² JUDr. O. Mrázek bude v letech 1946–52 pracoval v Úřadu předsednictva vlády, od roku 1953 působil na Vysoké škole ekonomické (profesorem jmenován v r. 1964).

²³ Ing. Milan Reiman se po osvobození angažoval i v Ústřední radě odborů a ve Státní plánovací komisi, v roce 1949 byl jmenován vedoucím úřadu předsednictva vlády, ale již koncem roku byl zatčen a ve vězení spáchal sebevraždu.

²⁴ L. Frejka působil i v Ústřední plánovací komisi a byl národohospodářským poradcem K. Gottwalda (jako místopředsedy s poté předsedy vlády). Po jeho zvolení prezidentem se stal přednostou národohospodářského odboru Kanceláře prezidenta republiky. Počátkem roku 1952 byl zatčen, odsouzen v procesu s R. Slánským a popraven.

²⁵ NA, fond KSČ-GS, sv. 85, a.j. 634, fol. 1, Přípis L. Frejky z 18. 10. 1945 R. Slánskému.

²⁶ Maršál, Josef: Vývoj organizace a řízení československého průmyslu od druhé světové války do federativního uspořádání ČSSR. Sborník archivních prací 31, 1981, s. 481.

²⁷ NA, fond KSČ-GS, sv. 85, a.j. 634, fol. 1, Přípis L. Frejky z 18. 10. 1945 R. Slánskému.

²⁸ Tamtéž, fol. 2. Argumentace ve věci Národního ústředí průmyslu (zaznamenaná V. Erbanem 16. 10. 1945 a adresovaná K. Gottwaldovi, B. Laušmanovi, B. Vilímovi a R. Slánskému).

průmyslu, v nichž soukromý sektor stále ještě převládal. Soukromý sektor měl mít jen takové zastoupení, „...které by nebylo škodlivé státu“.²⁹

I sociální demokraté tvrdili, že sledují svým návrhem odstranění těžkopádné byrokracie. Pro aparát Národního ústředí průmyslu by prý bylo zapotřebí více než pět set zaměstnanců, podle jejich názoru by v jeho vedení musely být zastoupeny všechny strany Národní fronty, což by vedlo k „těžkopádnému dohadování“. Ustavení Národního ústředí průmyslu by prý také mohlo vést ke vzniku Ústřední zájmové stavovské organizace soukromých podnikatelů. Jen přímá vazba národních svazů průmyslu na ministerstvo průmyslu prý umožní soukromý sektor „ovládati hospodářsky“.³⁰

Podstata sporu mezi sociálními demokraty a komunisty o existenci či neexistenci Národního ústředí průmyslu spočívala v konkurenčním zápase o pozice v průmyslové sféře. Zatímco komunistická strana se snažila za každou cenu obhájit a udržet rozpojení vedení a řízení průmyslu, tedy vedle ministerstva průmyslu zachovat existenci Ústředního svazu československého průmyslu/Národního ústředí průmyslu, sociálně demokratická strana směřovala ke spojení obou funkcí, „...aby mohla být prováděna jednotná průmyslová politika“.³¹ S touto argumentací pracovala i komunistická strana, ovšem ve smyslu obhajoby funkčnosti Národního ústředí průmyslu. Vedení komunistické strany předpokládalo, že tato instituce nahradí Ústřední svaz československého průmyslu. Nemalá část jeho zaměstnanců, odhadem na 40 %, měla legitimaci komunistické strany, a tak v něm vedení komunistické strany spatřovalo vhodný nástroj k neutralizaci sociálními demokraty ovládaného ministerstva průmyslu, v němž pozice komunistů byly vskutku nepatrné.

K vyjasnění rozdílných stanovisek byla sjednána schůzka předsedy komunistické strany Klementa Gottwalda a jejího generálního tajemníka Rudolfa Slánského s místopředsedou sociální demokracie Bohumilem Laušmanem a jejím generálním tajemníkem Blažejem Vilímem za přítomnosti národohospodářů obou stran.³² Zřejmě dospěla k určitému kompromisu, neboť, zdá se, z něj pak vycházela koordinační komise ministerstva průmyslu na svém zasedání 22. října. Úkolem této komise byla příprava návrhů legislativních opatření, na jejichž základě by se vytvořila nová organizace průmyslu, která by odpovídala změnám v průmyslové sféře v důsledku dekretů o znárodnění.

Již dříve bylo rozhodnuto, že dekrety o znárodnění budou prezidentem republiky Edvardem Benešem podepsány 24. října. K jejich zveřejnění ale muselo dojít nejpозději o tři dny později, neboť na 28. října, symbolicky na den vzniku samostatného československého státu, bylo svoláno první zasedání Prozatímního Národního shromáždění. Od vytýčení požadavků na znárodnění komunistická i sociálně demokratická strana kalkulovala s jejich uzákoněním formou dekretů prezidenta republiky. Obě strany proto hrály o čas, v němž ještě ve společnosti rezonovaly poválečné radikální nálady, a který nemínily ztrácet ve standardním parlamentním projednávání, v němž navíc mohlo dojít k politickým komplikacím. To vše zajisté přispělo ke účelové dohodě mezi komunisty a sociálními demokraty o organizaci průmyslu a otevřelo cestu ke koncipování statutu průmyslových národních podniků, bez něž nebylo možno odstartovat proces znárodnování.

Na půdě koordinační komise ministerstva průmyslu se dospělo k závěru, že v počáteční fázi znárodnování budou existující průmyslové koncerny dočasně zachovány, přičemž centrály koncernů se přemění v ústřední správy.³³ Vzhledem k tomu, že koncerny byly

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž, fol. 3.

³¹ Tamtéž.

³² NA, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 39, VII – Organizace průmyslu (duben 1946).

³³ NA, fond KSČ-GS, sv. 85, a.j. 632, fol. 6, Příloha přípisu Ústřední rady odborů z 26. 10. 1945 D. Koutníkovy (člen koordinační komise ministerstva průmyslu).

povětšinou vertikální a ústřední správy měly být budovány na základě horizontální organizace výrobních procesů, předpokládala se zásadní reorganizace znárodněných podniků včetně ústředních správ.³⁴ Komunističtí členové koordinační komise v ní nadále trvali na ustavení národních průmyslových svazů jako nadřízených orgánů ústředních správ, ale s jednou podstatnou změnou. Připouštěli, že o řízení jednotlivých ústředních správ by se mělo dělit ministerstvo průmyslu s příslušnými národními svazy průmyslu „podle povahy věci“.³⁵ Na takovou dělu ale sociální demokracie nepřistoupila.

Koncepty komunistické strany na reorganizaci ministerstva průmyslu a role Ústředního svazu československého průmyslu

V polovině listopadu 1945 se na ministerstvu průmyslu dostávala komunistická strana téměř do izolace. Jí blízký levý sociální demokrat Vojta Erban přešel ze sekretariátu ministra do ústředí sociální demokracie. Disciplinovaného komunistu Svatopluka Radu si vedení komunistické strany stáhlo a pověřilo ho citlivou funkcí v reorganizovaném uranovém průmyslu. „Naše pozice na ministerstvu je téměř kritická“, upozorňovali členové výboru závodní organizace na ministerstvu průmyslu Rudolfa Slánského. „Odchodem soudr. Rady ztrácíme jediného člena, který nejen měl možnost informovati Laušmana, ale především výbor organizace o připravovaných věcech.“³⁶ Stěžovali si mu, že ministerstvo průmyslu „...jako snad žádné druhé, koncentrovalo v sobě téměř všechnu výkonnou moc, takže ostatní složky (svaz průmyslu a hospodářské skupiny) mají v rozhodujících případech hlas pouze poradní.“³⁷ Naléhavě ho žádali o zásah, který by posílil pozice komunistů v aparátu ministerstva průmyslu, a to jak v sekretariátu ministra, tak prezídiu a v jednotlivých odborech. Jejich návrhy byly dalekosáhlejší – navrhovali dokonce novelizaci zákonů upravujících služební poměry veřejných zaměstnanců, která by zrušila zejména systematizaci a definitivu a dále zásadní zeštíhlení ministerstva snížením počtu odborů z dvaceti na čtrnáct. Tím by se otevírala cesta k rozsáhlým personálním čistkám s cílem ztracené pozice nejen obnovit, nýbrž podstatně rozšířit.³⁸

Návrh závodní organizace KSČ na ministerstvu průmyslu na reorganizaci ministerstva a na rozložení politického vlivu (listopad 1945)	
	přednosta
Přednosta sekretariátu	soc. dem.
Osobní tajemník	soc. dem.
Hospodářský referent	KSČ
Přednosta kanceláře	KSČ
Spojka s Ústřední radou odborů	KSČ
Spojka s ministerstvem národní obrany	neurčeno
Slovenské oddělení	neurčeno
Přednosta / zástupce přednosta prezídiu	soc. dem. KSČ
Oddělení: I. Personální	KSČ

³⁴ Ústřední správy se v průběhu roku 1946 měnily v ústřední/generální ředitelství; Maršál, J.: c.d., s. 482.

³⁵ NA, fond KSČ-GS, sv. 85, a.j. 632, fol. 6, Příloha přípisu Ústřední rady odborů z 26. 10. 1945 D. Koutníkov (člen koordinační komise ministerstva průmyslu).

³⁶ NA Praha, fond KSČ-GS, sv. 85, a.j. 634, fol. 9, Přípis L. Frejky z 18. 10. 1945 R. Slánskému.

³⁷ Tamtéž, fol. 7.

³⁸ Tamtéž, fol. 10.

II. Rozpočtové a právní	soc. dem.	
III. Organizační a legislativní	soc. dem.	
IV. Tiskové a propagační	soc. dem.	
	přednosta	zástupce
I. Koordinační	bezpartijní	soc. dem.
II. Studijní a plánovací	soc. dem.	KSČ
III. Zestátněný průmysl	soc. dem.	?
IV. Hornictví	bezpartijní	?
V. Energetika	KSČ	?
VI. Hutnictví	?	?
VII. Kovoprůmysl	neurčeno	neurčeno
VIII. Chemie	neurčeno	KSČ
IX. Dřevo	nár. soc.	soc. dem.
X. Papír a grafický průmysl	KSČ	neurčeno
XI. Sklo, keramika a stavební hmoty	KSČ	?
XII. Textil a oděvnictví	bezpartijní	KSČ
XIII. Kůže, guma a umělé hmoty	bezpartijní	[nár. soc.]
XIV. Řemesla a domácí výroba	?	?

Vysvětlivky: ? – politická příslušnost nezjištěna; [] – politická příslušnost zjištěna v pozdějších materiálech.

Pramen: NA Praha, fond KSČ-GS, sv. 84, a. j. 628, fol. 11-12, Příloha 1, 1a k dopisu závodní organizace KSČ na ministerstvu průmyslu 18. 11. 1945 R. Slánskému.

Návrh komunistické skupiny na ministerstvu průmyslu nezbudil ve vedení komunistické strany prakticky žádnou pozornost. Tu vedení upnulo k jinému problému, který vyvstal v polovině prosince 1945, poté, co ministr průmyslu B. Laušman odvolal z funkce generálního sekretáře Ústředního svazu československého průmyslu Milana Reimana a na jeho místo dosadil JUDr. Bohumila Sottnera. Sottner činnost svazu důvěrně znal, již v předválečné době zastával v něm funkci tajemníka. Politicky byl organizován v lidové straně, v níž se měl hlásit k jejímu pravému křídlu. Vzniklou situaci analyzovala průmyslová sekce Národohospodářské komise při ústředním výboru komunistické strany, a ta jednoznačně dospěla k názoru, že se jedná o další krok v systematickém a plánovitém vytěšňování vlivu komunistické strany z průmyslu.

V hledání příčin Reimannova odvolání vyslovila průmyslová sekce komunistické Národohospodářské komise názor, že ministr Laušman se obklopil „...čistě reakčními byrokratickými živly z nejpravějšího křídla soc. dem. strany...“ ideově reprezentovaného Vojtěchem Dundrem, předválečným generálním tajemníkem sociálně demokratické strany a nyní rozhodným odpůrcem levicového směru ministerského předsedy Zdeňka Fierlingera. Doporučovala, aby se vedení komunistické strany „při složitých poměrech mezi ministerstvem průmyslu a Ústředním svazem československého průmyslu...“ zasadilo za prosazení místopředsedy závodní organizace komunistické strany v Ústředním svazu JUDr. Václava Vlka do funkce jeho generálního tajemníka.³⁹

³⁹ Tamtéž. Srv. tamtéž, fol. 7-8, Stanovisko společného výboru závodních organizací KSČ – ÚSČP z ledna 1945. Spory o obsazení místa generálního sekretáře ukončí až květnové volby roku 1946, po nichž zvítězí komunistická strana na ně dosadí svého člena ing. dr. Jaroslava Fukátka.

Vedení komunistické strany považovalo Ústřední svaz československého průmyslu s početnou závodní organizací komunistické strany za protiváhu ministerstva průmyslu. Za Sottnerova působení by tomu tak nebylo. Svazu přitom náležel poradní hlas v četných záležitostech týkajících se průmyslu – na prahu znárodnovacího procesu zvláště citlivou otázkou bylo obsazování ředitelských míst. Ve statutu průmyslových národních podniků, který byl kompromisem mezi sociálně demokratickým a komunistickým pojetím a v platnost vstoupil v polovině ledna 1946, se výslovně uvádělo, že „příslušným ústředním zájmovým organizacím průmyslu“, tedy Ústřednímu svazu československého průmyslu, resp. jeho hospodářským skupinám, náleží právo vyslovovat se ke jmenování či odvolávání jak ředitelů a náměstků národních podniků, tak „ústředních ředitelů“ a jejich náměstků.⁴⁰ Získalo-li by ministerstvo průmyslu pod svou kontrolu Ústřední svaz československého průmyslu, pak by komunistická strana ztratila jeden z nástrojů umožňující jí ovlivňovat obsazování řídicích struktur znárodněného průmyslu.

„Kauzou Sottner“ rozehrál ministerstvo průmyslu hru nejen o svaz průmyslu. V personálních otázkách disponovala poradním hlasem i Ústřední rada odborů, jejíž průmyslová komise byla plně v rukou komunistické strany. Ministerstvo průmyslu ale Ústřední radě odborů nedalo příležitost vyjádřit se k odvolání Reimana či k pověření Sottnera výkonem funkce generálního sekretáře. Vznikal tak precedens ohrožující její pozice v průmyslu a tím i vliv komunistické strany na jmenování ředitelů národních podniků i ústředních (generálních) ředitelů jim nadřízených orgánů. Představa ztráty vlivu v Ústředním svazu československého průmyslu a k tomu i obcházení Ústřední rady odborů byla proto pro komunistickou stranu alarmující.⁴¹ Znepokojovaly ji i zprávy, že se v ministerstvu průmyslu připravuje vnitřní reorganizace, kterou vnímala jako součást plánovitého oslabování jejích pozic.

S iniciativou opět vystoupila závodní organizace komunistické strany na ministerstvu průmyslu. Nová vnitřní reorganizace připravovaná ministerstvem měla vést ke snížení počtu odborů, tedy i vedoucích míst, a komunisté na ministerstvu se obávali, že redukcí vedoucích pozic budou postiženi zejména oni. Upozorňovali Slánského, že „...Laušman v poslední době se dává daleko více ovlivňovati ... [pravicově smýšlející „starou byrokratickou“] klikou“.⁴² Postavení vysoké byrokracie jmenované ještě v době první republiky, byť někdy zatížené udržením si funkčních pozic i za německé okupace, bylo ale z hlediska pracovních právních vztahů neofesitelné. „Nynější vedoucí úředníci mohou být jen těžko zbaveni svých funkcí“, stěžovali si proto Slánskému. „Není slučitelné se základní myšlenkou zestátnění průmyslu“, argumentovali mu, „aby tito lidé v budoucnu naň vyvíjeli rozhodující vliv jen proto, že je náhoda a event. přízeň Němců vynesla na vedoucí místa ministerstva průmyslu“.⁴³ Navrhovali proto, aby ze stávajících odborů byly vytvořeny skupiny, které by byly začleněny do nové koncipovaných odborů. Přednostové stávajících odborů by se stali vedoucími skupin a tím by se dostali pod kontrolu přednostů zřízených odborů.

⁴⁰ Sbírka zákonů a nařízení republiky československé 1946, čís. 6 – Vládní nařízení z 15. 1. 1946, kterým se vydává statut národních podniků průmyslových, s. 128, 131.

⁴¹ NA, fond KSČ-GS, sv. 85, a.j. 634, fol. 4-5, Stanovisko průmyslové sekce Národohospodářské komise při ÚV KSČ ze dne 14. 12. 1945.

⁴² NA, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 40, Přípis závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu ze 7. 1. 1946 R. Slánskému.

⁴³ Tamtéž.

Návrh závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu na vnitřní reorganizaci (leden 1946)				
Kabinet ministra	skupina		přednosta	zástupce
Prezídium			soc. dem.	KSČ
	personální finanční a rozpočtová legislativní a správní tisková a propagační		KSČ soc. dem. soc. dem. soc. dem.	
odbor	skupina	stávající odbor	přednosta	zástupce
I. všeobecný			soc. dem.	?
	1.	I. koordinační	?	
	2.	III. pro plánování a rekonstrukci	KSČ	
	3.	IV. studijní	soc. dem.	
II. zestátnění, národní správy			soc. dem.	?
	1.	XX. zestátnění průmyslu	soc. dem.	
	2.	národní správa podniků	?	
III. výroba řemeslná, domácí a umělecká			bezpartijní	?
IV. energetika a hornictví			KSČ	?
	1.	X. energetika	KSČ	
	2.	V. hornictví	?	
V. těžký a klíčový průmysl			KSČ	?
	1.	VI. hutnictví a výroba kovů	?	
	2.	VII. průmysl kovodělný a strojírenský + VIII. zbrojení (mimo výbušniny)	?	
VI. chemie	1.	IX. chemie + VIII. výbušniny	?	KSČ
	2.	XVIII. umělé hmoty a guma	nár. soc.	
VII. dřevo, papír, tisk			KSČ	?
	1.	XI. pily a dřevo	?	
	2.	XII. průmysl papírenský	nár. soc.	
	3.	XVI. tiskárny a průmysl grafický	KSČ	
VIII. sklo, keramika a stavební hmoty	1.	XIII. sklářství a keramika	?	
	2.	XVII. stavební hmoty a stavební průmysl	?	
IX. lehký průmysl			soc. dem.	KSČ
	1.	XIV. průmysl textilní a oděvní		
	2.	XV. průmysl kožařský		

Pramen: NA Praha, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 43-45, Závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu ze 7. 1. 1946 R. Slánskému.

Druhá vnitřní organizace ministerstva průmyslu – omezování pozic komunistické strany

Závodní organizace komunistické strany v ministerstvu průmyslu naléhala na sekretariát ústředního výboru, aby zvážil její návrh na reorganizaci ministerstva, který směřoval jednak k posílení jejich pozic, jednak měl vést k odstranění jí nepohodlných osob a k jejich nahrazení osobami „mnohem tolerantnějšími“. Vzhledem k připravované již další reorganizaci ministerstva průmyslu požadovala, aby se o ní a o personálních otázkách jednalo přímo s ministrem Laušmanem. Za přiměřené považovala komunistická závodní organizace, aby do čela tří či alespoň dvou odborů z deseti byl přednostou jmenován komunista. Činnost dalších pěti odborů chtěla kontrolovat prostřednictvím svých členů ve funkci zástupců přednostů odborů.⁴⁴

S reorganizací a novým obsazováním vedoucích funkcí na ministerstvu průmyslu jeho vedení spěchalo, aby vše bylo ukončeno ještě před parlamentními volbami. Komunistický předseda závodní rady ministerstva průmyslu při jednáních o reorganizaci byl vedením ministerstva přesvědčován, že „... zaměření této restrikce je čistě věcné a nikoli politické...“, nicméně R. Slánskému hlásil, „... že ve skutečnosti je zároveň sledován cíl odstranění naše souduhy z posledních významnějších pozic, které dosud drží“.⁴⁵ Stejného názoru byla i závodní organizace komunistické strany v ministerstvu průmyslu konstatující, že cílem připravované reorganizace je „... usadit co nejvíce soc. dem., a to i úplně nových“ a dále „... odstranění komunistů“.⁴⁶

Metoda, kterou závodní organizace komunistické strany zamýšlela upevnit své pozice v ministerstvu průmyslu, byla nyní nasazena proti ní. S některými komunistickými vyššími úředníky se po reorganizaci na ministerstvu nepočítalo.⁴⁷ Zejména komunistické funkcionáře znepokojovalo, že jim hrozí ztráta pozic v odboru, do něž náležely tiskárny, a to v době, v níž se připravovalo přidělové řízení konfiskátů v grafickém průmyslu. Tento odbor měl být přitom sloučen s odborem řídicím papírenský průmysl a nový útvar měl být obsazen národním socialistou. Vzhledem k přidělovému hospodářství v tom spatřovali „...nejtěžší újmu pro tiskový aparát strany...“. R. Slánského proto upozorňovali, že by bylo žádoucí mít v novém odboru svého přednostu, „...což by opět mělo příznivé důsledky pro zásobování našich stranických grafických podniků novinovými a grafickými papíry“.⁴⁸

Slábnoucí vliv komunistické strany v ministerstvu průmyslu přiměl její vedoucí funkcionáře k intervencím. Tak např. Klement Gottwald prosadil prostřednictvím M. Reimana, který působil v jeho sekretariátu náměstka předsedy vlády, přes odpor ministerské byrokracie jmenování spolustraníka, kompetentního odborníka, přednostou elektrárenského odboru v energetické sekci.⁴⁹ Reimana pověřil, aby pro komunistickou stranu se sociální demokraty vyjednal 3-4 místa sekčních přednostů. Zdálo se, že sociální demokraté nebudou moci odmítnout. Současně se totiž rozbíhala jednání o personálním obsazení podnikových ředitelství znárodněného průmyslu, která vedla k uzavírání kompromisních dohod mezi oběma stranami. Sociální demokraté k nim byli tlačeni silnými pozicemi komunistické strany na jednotlivých závodech. V rámci těchto kompromisů se podle Reimannova očekávání naskýtala příležitost prosadit v ministerstvu průmyslu ko-

⁴⁴ Tamtéž, fol. 41, Závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu ze 7. 1. 1946 R. Slánskému.

⁴⁵ Tamtéž, fol. 90, Sekce papír a tisk Národohospodářské komise při ÚV KSČ z 8. 3. 1946 R. Slánskému.

⁴⁶ Tamtéž, fol. 91, Závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu ze 7. 1. 1946 sekretariátu ústřední ÚV KSČ.

⁴⁷ Tamtéž, fol. 98, Závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu z 22. 2. 1946 sekretariátu ústřední ÚV KSČ.

⁴⁸ Tamtéž, fol. 90, Sekce papír a tisk Národohospodářské komise při ÚV KSČ z 8. 3. 1946 R. Slánskému

⁴⁹ Tamtéž, fol. 82, Sekretariát náměstka předsedy vlády K. Gottwalda z 2. 3. 1946 ústředí komunistické strany; tamtéž, fol. 102, F. Hendl (přednosta kabinetu ministra průmyslu) z 5. 4. 1946 R. Slánskému.

munistické kandidáty na přednosty alespoň tří odborů – energetického, chemického a papíru a tisku.⁵⁰ Ministerská byrokracie, ale ani sociální demokracie, nebyla ochotna vyjít komunistickým požadavkům vstříc, byť intervenoval i sám Gottwald. Podle slov ministra Laušmana prý jen v jednom konkrétném případě, „...o ostatních nemluvil“.⁵¹

Rozložení politického vlivu v ministerstvu průmyslu po reorganizaci 1. 5. 1946 a stanovisko závodní organizace KSČ k jmenovaným přednostům	
Útvar ministerstva	politická příslušnost přednosty (stanovisko KSČ)
Kabinet ministra	soc. dem. (N)
Slovenské oddělení	KSS
Prezídium	soc. dem. (N)
Odbor: I. (koordinační)	nár. soc. (N)
II. (studijní a plánovací)	soc. dem. (P)
III. (živnosti, výrobní družstva, lidová a umělecká výroba)	nár. soc. (0)
IV. (znárodněný průmysl a národní správy)	soc. dem. (P)
V. (průmysl hornický)	bezpartijní
VI. (průmysl energetický)	KSČ (P)
VII. (hutnictví a výroba kovů)	bezpartijní
VIII. (průmysl kovodělný a strojírenský)	soc. dem. (N)
IX. (průmysl chemický)	soc. dem. (0)
X. (průmysl sklářský)	nár. soc. (N)
XI. (výroba stavebních hmot, stavebnictví, keramický průmysl)	bezpartijní
XII. (průmysl papírenský)	nár. soc.
XIII. (pily, průmysl dřevodělný a sirkářský)	nár. soc. (P)
XIV. (průmysl textilnický a oděvnický)	soc. dem. (P)
XV. (průmysl kožařský a gumařský)	bezpartijní (N)

Vysvětlivky: N (z hlediska KSČ negativní činnost); P (z hlediska KSČ pozitivní činnost); 0 (z hlediska KSČ se jejich činnost rovná nule).

Pramen: NA Praha, fond MPrům, kart. 663, Organizační plán (rozvod agendy) ministerstva průmyslu platný od 1. 5. 1946; tamtéž, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 38, Popis poměrů v ministerstvu průmyslu (duben 1946).

Reorganizace provedená v ministerstvu průmyslu upevnila pozice sociální demokracie. Ta při rozdělování pozic přednostů odborů obsadila sedm míst, národní socialisté jich získali pět, komunisté jen jedno, zbývající dva přednostové odborů byli bez politické příslušnosti (nebo ta zůstala utajena). Pozice lidové strany v ministerstvu byla spíše symbolická – mezi vyššími úředníky měla jen jednoho zástupce přednosty odboru. Hlavní slovo

⁵⁰ NA Praha, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 629, fol. 3, M. Reimann z 27. 3. 1946 R. Slánskémú.

⁵¹ NA Praha, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 38, Popis poměrů v ministerstvu průmyslu (duben 1946).

v ministerstvu průmyslu náleželo sociálním demokratům a národním socialistům, kteří, zdá se, postupovali koordinovaně. Svědčí o tom stížnosti závodní organizace komunistické strany v ministerstvu průmyslu na sociální demokraty Dr. Františka Hendla (přednosta kabinetu ministra), Dr. Karla Müllera (přednosta prezidia ministerstva⁵²) a ing. Vladimíra Brůžu (přednosta odboru průmyslu kovodělného a strojírenského) a na národního socialistu Dr. Josefa Piskače (přednosta koordinačního odboru), kteří prý hermetickým kruhem obklopili ministra Laušmana a strhli na sebe vedení ministerstva. „Dobře míněné úmysly a činy, iniciativní návrhy jsou v zárodku tímto kruhem rušeny a nebo záměrně zkeslovány, dávána jim úmyslně jiná tendence a v takto zkeslených formách předávány ministroví průmyslu“, konstatovalo se v jedné ze zpráv pro sekretariát ústředního výboru komunistické strany.⁵³

Pokusy komunistické strany o zúžení kompetencí ministerstva průmyslu po květnových volbách 1946

Vnitřní reorganizace ministerstva průmyslu posloužila k upevnění pozic sociálně demokratické ministerské byrokracie. Oprávněnost takto získané pozice byla ale zpochybněna výsledky květnových parlamentních voleb, v nichž sociální demokracie výrazně neuspěla. Pro zvítězivší komunistickou stranu to byla vhodná příležitost k otevření otázky politického zastoupení na ministerstvu průmyslu. Způsob, jak této změny dosáhnout, byl projednáván 22. června nejdříve u generálního tajemníka komunistické strany R. Slánského a o dva dny později u designovaného již ministerského předsedy K. Gottwalda.⁵⁴

Předně byly vypracovány návrhy na vymezení kompetencí mezi ministerstvem průmyslu a Ústředním svazem československého průmyslu. Rozhodně byl odmítnut ministerský návrh, aby role ústředního svazu a hospodářských skupin byla omezena na pouhého zprostředkovatele informací mezi hospodářskými odvětvími a ústředními úřady. Naproti tomu komunistická strana požadovala, aby jim byly přiznány poměrně široké řídicí a rozhodovací pravomoci. V případě, že by s tímto návrhem u sociálních demokratů neuspěli, měli po dohodě s národními socialisty a lidovci připraveno náhradní řešení – to se od prvního lišilo v zásadě jen méně konkrétními formulacemi.⁵⁵

I ve vztahu k ústředním ředitelstvím mělo být ministerstvu průmyslu oslabeno. Skončit měla praxe, kdy ministerstvo sjednávalo za ústřední ředitelství obchodní smlouvy. V otázce investic mělo ministerstvo schvalovat pouze jejich rámcové plány, schvalování konkrétních investic mělo náležet ústředním ředitelstvím. Vydávání příkazů mělo náležet výhradně ministroví (ne jako dosud i sekčnímu přednostovi), a to pouze po projednání s příslušným generálním ředitelem.⁵⁶

Předimenzovanost ministerstva průmyslu, v patnácti odborech se nacházelo sto čtyři oddělení, posloužila komunistické straně jako racionální zdůvodnění nutnosti jeho nové reorganizace, která měla vést k jeho zeštíhlení do šesti, nejvíce však do deseti odborů. Komunistická strana si přitom nárokovala obsazení zejména těch odborů, pod něž spadala ta ústřední ředitelství znárodněného průmyslu, jež nebyla obsazena jejími členy.⁵⁷ Podstatou

⁵² S K. Müllerem se Laušman stýkal již v době před německou okupací. Pokládal ho za kompetentního ministerského úředníka, a proto mu světil místo přednosta prezidia ministerstva průmyslu bezprostředně poté, co se ujal jeho správy; Horák, P.: c.d., s. 184.

⁵³ NA, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 38, Popis poměrů v ministerstvu průmyslu (duben 1946).

⁵⁴ Tamtéž, fol. 103, L. Frejka 28. 6. 1946 R. Slánskému.

⁵⁵ Tamtéž, fol. 107–109, L. Frejka 26. 6. 1946 K. Gottwaldovi, přílohy č. 2-4.

⁵⁶ Tamtéž, fol. 106, L. Frejka 26. 6. 1946 K. Gottwaldovi, příloha č. 1.

⁵⁷ Tamtéž, fol. 80, Závodní organizace KSČ v ministerstvu průmyslu 26. 6. 1946 sekretariátu ústřednímu při ÚV KSČ.

reorganizace ale bylo okleštění pravomocí ministerstva, podle záměrů Gottwalda a dalších jen na základní hospodářsko-politické a legislativní problémy. V dalším prý „...musí přenést svoji působnost na Ústř. svaz průmyslu a ústřední ředitelství“.⁵⁸

Koncepty KSČ na reorganizaci ministerstva průmyslu a nároky na obsazení funkcí přednostů odborů (26. 6. 1946)			
Varianta A		Varianta B	
I. legislativní a všeobecný	KSČ	I. legislativní a všeobecný, studijní a plánovací, národohospodářský	KSČ
II. studijní a plánovací			
III. národohospodářský		II. těžkého průmyslu, hornictví, energetiky, hutnictví	KSČ
IV. výrobní	KSČ		
V. živnosti, výrobní a umělecká výroba	KSČ	III. průmysl kovodělný a strojírenský	KSČ*
		IV. průmysl chemický, kožařský a gumárenský	KSČ
VI. obchodní a dopravní		V. průmysl sklářský, stavební hmoty, stavebnictví a keramický průmysl	KSČ**
		VI. průmysl papírenský a grafický	
		VII. pily, dřevodělný a sirkárenský průmysl	
		VIII. průmysl textilní a oděvní	
		IX. živnostenský a družstevní	KSČ
		X. obchodní a dopravní	

Vysvětlivky: * zástupce přednosty odboru; ** možno se funkce vzdát

Pramen: NA Praha, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 104-105, 112-114, L. Frejka 26. 6. 1946 K. Gottwaldovi.

Žádný z těchto konceptů nebyl realizován. Pro mocenské pozice v ministerstvu průmyslu zřejmě komunistická strana nemínala z celé řady důvodů vyvolat střet se sociální demokracií. Do jisté míry potřebovala její podporu v aktuálnějších záležitostech, jakými např. byl obsah dvouletého plánu, organizace znárodněného sektoru či otázka konfiskátů.

Soupeření komunistické strany se stranou sociálně demokratickou o řízení průmyslu se tedy soustředilo na reorganizaci a kompetence Ústředního svazu československého průmyslu a jemu podřízených hospodářských skupin. Vedení komunistické strany usilovalo o uvolnění jeho vazeb na ministerstvo průmyslu, ba dokonce o jeho nezávislost. Požadovalo, aby tento ústřední svaz byl vybaven širokými hospodářsko-politickými kompetencemi a aby zastřešoval všechny průmyslové podniky, jak soukromé tak znárodněné, a v podstatě také vznikající ústřední (generální) ředitelství národního průmyslu. Kompetence těchto ředitelství měla být omezena pouze na problematiku hospodářsko-obchodní, mimo jiné i proto, že ve vedení některých z nich měli převahu příslušníci jiných politických stran. V této době bylo vícestupňové řízení pro komunistickou stranu výhodné – k prosazování své hospodářské politiky využívala všech článků hospodářské správy, v nichž měla své zastoupení. Tak Ústřední svaz československého průmyslu programově budovala jako protíváhu „byrokratickému ministerstvu průmyslu“.⁵⁹ Stejný cíl sledoval její již dříve podaný ná-

⁵⁸ Tamtéž, fol. 104, L. Frejka 26. 6. 1946 K. Gottwaldovi.

⁵⁹ NA, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 630, Návrh na reorganizaci státního hospodářství, národních podniků, soukromých a živnostenských výroben a provozoven z 23. 11. 1948, fol. 36. Srv.: Balcar, Jaromír – Kučera, Jaroslav:

vrh na zřízení Národního ústředí průmyslu, který ale byl sociálně demokratickým vedením ministerstva průmyslu utápen v neplodných jednáních odborných komisí.

Třetí vnitřní reorganizace ministerstva průmyslu v cílem „vyhovět komunistické straně, ale neustoupit“

Ministerstvo průmyslu nebylo nečinné vůči snahám komunistické strany podlomit, ne-li přímo vyřadit jeho přímý vliv na řízení průmyslu. Koncem července 1947 vypracovalo návrh na zavedení systému kontroly a dozoru znárodněného průmyslu.⁶⁰ Z komunistické národohospodářské komise se okamžitě ozval varovný hlas, že tento návrh „...po politické straně znamená neobyčejné posílení vlivu ministerstva průmyslu a možnost přímého politického teroru vůči našim funkcionářům na základě jakéhokoli provokačního nápadu třeba národních socialistů nebo lidovců“.⁶¹

Současně ministerstvo průmyslu vydalo oběžník, v němž s odkazem „na potřebu úspor“ po jednotlivých podnicích požadovalo, aby zrušily vlastní kulturní referáty. Kulturními referenty totiž povětšinou byli komunisté provádějící „stranickou práci propagační“.⁶² Reakce komunistické strany bezprostředně následovala. V ministerstvu průmyslu intervenoval generální sekretář Ústředního svazu československého průmyslu Jaroslav Fukátko a dosáhl odložení záměru na vybudování systému kontroly znárodněného průmyslu. Získal se tak čas pro vyjednávání s ministrem Laušmanem (v době intervence byl na dovolené) o takové organizaci ministerské kontroly, která by se nemohla stát nástrojem vytěšňování komunistů z pozic ve vedení národních podniků. Komunističtí vyjednávači sice počítali s Laušmanovou vstřícností, nicméně tajemník komunistické Národohospodářské komise Ludvík Frejka pro jistotu vydal stranickému aparátu pokyn zajistit „...stranické osazení kontrolního aparátu dříve, než vyjdou oficiální směrnice“.⁶³

Laušman v úzkém kruhu mu nejbližších ministerských úředníků hledal řešení, jakým způsobem by se dalo čelit vzrůstajícímu komunistickému tlaku. Rozhodli se pro novou, v pořadí již třetí reorganizaci ministerstva, která by v otázce kontrolní činnosti vyšla vstříc komunistickým požadavkům, ale současně by zabránila posílení jejich pozic v ministerstvu průmyslu. Mezi sociálními demokraty a komunisty stále přetrvával konkurenční zápas o řízení průmyslu a o ministerstvo průmyslu samé, ale tento zápas ztrácel dřívější konfrontační charakter. Důvodem byl jistě vývoj uvnitř Národní fronty, v níž se zejména během roku 1947 vyostřovala polarita mezi komunisty na straně jedné a národními socialisty s lidovci na straně druhé. Sociální demokraté, jmenovitě Bohumil Laušman, se stylizovali do role „usmiřovatelů“. Chtěli udržet Národní frontu, kterou pokládali za garanta demokratického vývoje⁶⁴, a proto usilovali o odstraňování či alespoň zmírňování třecích ploch. Jednou z takových byla i otázka kontroly znárodněného průmyslu.

Řešení problému kontroly národních podniků našli ve zrušení odboru pro znárodnění průmyslu a pro národní správy (IV. odbor) a ve zřízení nového útvaru – koordinačního střediska národních podniků, do nějž měla být stažena veškerá agenda týkající se národních podniků, zejména rozsah znárodnění, náhrady, organizace národních podniků, je-

Von der Rüstungskammer des Reiches zum Maschinenwerk des Socialismus. Wirtschaftslenkung in Böhmen und Mähren 1938 bis 1953. München 2013, s. 201.

⁶⁰ NA, fond KSČ-GS, sv. 85, a.j. 632, fol. 43–50, Ministerstvo průmyslu 31. 7. 1947 všem ústředním orgánům zestátněného průmyslu.

⁶¹ Tamtéž, fol. 27, Sekce dolů Národohospodářské komise při ÚV KSČ 6. 8. 1947 R. Slánskému.

⁶² Tamtéž, fol. 27, Sekce dolů Národohospodářské komise při ÚV KSČ 6. 8. 1947 R. Slánskému. Tamtéž, fol. 40, Ministerstvo průmyslu 31. 7. 1947 všem ústředním orgánům znárodněného průmyslu.

⁶³ Tamtéž, fol. 41–42, L. Frejka 7. 8. 1947 R. Slánskému.

⁶⁴ Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce. Praha 1993, s. 116.

jich personální, hospodářské i finanční záležitosti a v neposlední řadě i kontrola. Kooordinační středisko bylo koncipováno jako samostatný útvar podřízený přímo ministrovi. Ministerská byrokracie, zejména v kabinetu ministra, tím ztratila možnost samostatných zásahů do znárodněného sektoru, což sekretariát komunistické strany nemálo uklidnilo.

Reorganizace postihla některé úředníky, členy komunistické strany, přesunem na nižší funkci. V sekretariátu komunistické strany byla přesto hodnocena spíše kladně, zejména proto, že personální změny nevykazovaly „...posílení pracovného kurzu na ministerstvu“.⁶⁵ V polovině listopadu 1947 na brněnském sjezdu B. Laušman nahradil ve funkci předsedy sociální demokracie Z. Fierlingera a vzdal se vedení ministerstva průmyslu. Nový organizační řád podepsala již jeho nástupkyně v křesle ministra ing. Ludmila Jankovcová.

Organizační plán (rozvrh agendy) ministerstva průmyslu platný od 5. 1. 1948 a rozložení politického vlivu v jeho jednotlivých útvarech	
útvár	politická příslušnost přednosty
kabinet	soc. dem.
slovenské oddělení	KSS
prezídium	soc. dem.
koordinační středisko národních podniků	soc. dem.
I. odbor – národohospodářský	soc. dem.
II. odbor – plánovací	soc. dem.
III. odbor – kontrola hospodářských plánů a výrobních prostředků	?
IV. odbor – právní a legislativní	soc. dem.
V. odbor – živnosti, výrobní družstva a národní správy	nár. soc.
VI. odbor – průmysl hornický	bezpartijní
VII. odbor – průmysl energetický	KSČ
VIII. odbor – hutnictví a výroba kovů	bezpartijní
IX. odbor – průmysl kovodělný a strojírenský	soc. dem.
X. odbor – průmysl chemický	soc. dem.
XI. odbor – průmysl sklářský, stavebních hmot a keramický	nár. soc.
XII. odbor – průmysl dřevařský, papírenský a grafický	nár. soc.
XIII. odbor – průmysl textilní a oděvní	soc. dem.

Pramen: NA Praha, fond MPrům, kart. 263, Organizační plán (rozvrh agendy) ministerstva průmyslu platný od 5. 1. 1948; tamtéž, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 38, Popis poměrů v ministerstvu průmyslu (duben 1946); tamtéž, fol. 121-140, Organizační plán (rozvrh agendy) ministerstva průmyslu platný od 21. 3. 1948.

⁶⁵ NA, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 118-119, Kádrové oddělení sekretariátu ÚV KSČ 4. 11. 1947 R. Slánskému.

Závěrem: organizační změny v ministerstvu průmyslu v důsledku únorového mocenského převratu v roce 1948

Komunistická strana již o organizační struktuře ministerstva průmyslu z počátku ledna 1948 nediskutovala, ostatně v platnosti byla necelé tři měsíce. Únorovou politickou krizí komunistická strana zúročila převzetím moci v Československu, akční výbory Národní fronty násilně měnily personální obsazení institucí všeho typu. Zásadními změnami prošlo i ministerstvo průmyslu, personálními i organizačními. Ve vládě jmenované 25. února 1948 se do křesla ministra průmyslu vrátil levý sociální demokrat Zdeněk Fierlinger.

Organizační plán (rozvrh agendy) ministerstva průmyslu platný od 21. 3. 1948 a rozložení politického vlivu v jeho jednotlivých útvech		
útvár	politická příslušnost	
	přednosty	zástupce
Kabinet ministra	soc. dem.	–
Slovenské oddělení	KSS	bezpartijní
Prezídium	soc. dem.	soc. dem.
Odbor I. – národohospodářský	KSČ	soc. dem.
Odbor II. – plánovací a kontrola plánu	soc. dem.	–
Odbor III. – suroviny a trestní záležitosti výroby	KSČ	soc. dem.
Odbor IV. – pro znárodněný průmysl	soc. dem.	KSČ
Odbor V. – legislativní a právní	soc. dem.	KSČ
Odbor VI. – živnosti, výrobní družstva a národní správy	soc. dem.	KSČ
Odbor VII. – hornický a energetický	soc. dem.	KSČ
Odbor VIII. – hutní a kovodělný	KSČ	soc. dem.
Odbor IX. – průmysl chemický, dřevozpracující, papírenský a grafický	KSČ	soc. dem.
Odbor X. – průmysl sklářský, stavebních hmot a keramický	KSČ	soc. dem.
Odbor XI. – průmysl textilní, kožařský a gumařský	soc. dem.	KSČ

Pramen: NA Praha, fond KSČ-GS, sv. 84, a.j. 628, fol. 121-140, Organizační plán (rozvrh agendy) ministerstva průmyslu platný od 21. 3. 1948.

Podle nové organizace bylo od ministra po písařnu na 128 vedoucích pozic. Z více než poloviny je obsadili členové sociální demokracie (celkem 65), komunisté jich získali 58 a národní socialisté se museli spokojit pouze s pěti. Opticky si tedy sociální demokracie pozice udržela, skutečnost však byla podstatně jiná – odpovídala změnám politickým poměrům, v nichž dominovala strana komunistická. Ta již nemusela soupeřit se sociální demokracií o řízení průmyslu, ostatně záhy došlo ke sloučení obou stran. Komunistická strana již nepotřebovala Ústřední svaz československého průmyslu jako protiváhu ministerstva průmyslu. Ten ostatně v sobě obsahoval rezidua hospodářské samosprávy, což by-

lo v rozporu s nastupující tvrdou centralizací řízení národního hospodářství, a proto byl v roce 1949 likvidován.

Ve vývoji organizační struktury ministerstva průmyslu nastala nová etapa, charakterizovaná transformací mechanismů řídicích průmysl. Transformace svým způsobem permanentního charakteru nemohla minout ministerstvo průmyslu. Již v prosinci 1950 bylo toto ministerstvo zrušeno a jeho agenda přešla do tří nových ministerstev – ministerstva těžkého průmyslu, ministerstva lehkého průmyslu a ministerstva stavebních hmot. Tím začala turbulence reorganizací v křečovitě a marně snaze vytvořit na základě tzv. sovětských zkušeností funkční centrálně direktivní systém řízení.

Innere Organisation des Industrieministeriums – Instrument des politischen Machtkampfes in den Jahren 1945–1948

Das politische System in der Tschechoslowakei nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs basierte auf vier politischen Parteien in den böhmischen Ländern (kommunistische Partei, sozialdemokratische Partei, nationalsozialistische Partei und Volkspartei) und zwei Parteien in der Slowakei, die in der Nationalfront vereinigt waren. Diese Parteien einigten sich auf eine Verteilung einzelner Ressorts, wobei das Industrieministerium den Sozialdemokraten zukam und von Bohumil Laušman geleitet wurde. Laušman glaubte an Ideale der Wirtschaftsdemokratie und setzte sich als Anhänger der sozialen Demokratie für die Verstaatlichung der bedeutendsten Industriebetriebe und für die Wirtschaftsplanung ein. Unter den Sozialdemokraten gehörte er trotzdem der sich der kommunistischen Partei unterordnenden Linke nicht an, sondern nahm eine Position in der Mitte, zwischen der Linke und der Rechte ein.

Die Kommunistische Partei wollte den Industriesektor dem Einfluss der Sozialdemokraten nicht überlassen. Sie baute ihre Positionen im Zentralverband der tschechoslowakischen Industrie auf. Die Kommunisten planten, mittels dieses Verbands, der nach ihren Plänen in die Nationale Industriezentrale verwandelt werden sollte, direkte Leitung der Industrie zu übernehmen und Kompetenzen des Industrieministeriums wesentlich einzuschränken. Die kommunistische Partei würde demnächst einen entscheidenden Einfluss auf die Organisation der verstaatlichten Industrie und auf Ernennung der Direktoren der sich formierenden Nationalbetriebe und ihrer übergeordneten Organe (Zentral- und Generaldirektionen) erwerben. Laušmans Ministerium wehrte sich relativ erfolgreich gegen diese Bemühungen. In Folge dessen strebte das Zentralsekretariat des Zentralkomitees der kommunistischen Partei, namentlich R. Slánský, danach, zumindest einige Posten im Industrieministerium für die Kommunisten, deren Zahl im Ministerium sehr gering war, zu behalten. Slánský wurde über Personalverhältnisse regelmäßig und gründlich berichtet, einerseits von den Kommunisten im Ministerium und andererseits von seinen „Vertrauensleuten“.

Mit der Motivation, die Versuche der kommunistischen Partei um Beherrschung der Industrie zu neutralisieren, beanspruchten die sozialdemokratischen Spitzen im Industrieministerium für sich die Leitung der Industriebetriebe mittels der Wirtschaftsgruppen des Zentralverbands der tschechoslowakischen Industrie. Dadurch würde der unter der Kontrolle der Kommunisten stehende Zentralverband keinen Nutzen mehr haben. Gleichzeitig bemühten sich die Sozialdemokraten, die Zahl der Kommunisten in Leitungsfunktionen zu beschränken, und zwar mittels einer inneren Reorganisation. Die erste Reorganisation wurde bereits im September durchgeführt, die zweite im Januar 1946 (sie sollte zur Stabilisierung der Organisation führen, damit das Ministerium gegenüber einem eventuellen Druck auf Per-

sonaländerungen nach den Parlamentswahlen widerstandsfähig wird), die dritte im Januar 1948 (geprägt von Bemühungen, einen Konsensus mit der kommunistischen Partei zu erreichen). Unmittelbar nach dem Februar-Umsturz, im März 1948, kam es zu einer weiteren Reorganisation des Industrieministeriums: Es blieb zwar weiterhin in den Händen der Sozialdemokraten, befand sich aber bereits unter einem dominanten Einfluss der kommunistischen Partei.

Internal reorganization of the Ministry of Industry – a tool of political competition for positions of power in the years 1945–1948

Author reconstructs in detail the internal personnel changes at the Ministry of industry in the period, whose purpose was political struggle between the Communist and Social Democratic Party that seeks to dominate key economic Resort.